

משנה כב

בן בג בג* אומר: הַפֶּה בָּהּ וְהַפֶּה בָּהּ - בתורה, דְּכִלְאָ בָּהּ - שהכל כלול בה¹⁴⁵. וְבָהּ תִּהְיוּ - תראה בה האמת וְסִיב וּבְלָהּ בָּהּ עד ימי זקנותך ובלותך, וּמִנֵּה לֹא תִזוּעַ - ומהתורה אל תזוז, שְׂאִין לֶךְ מִדָּה טוֹבָה הִמְנִיחָה מאשר להידבק בתורה. **בן הא הא אומר:** לְפִיּוֹם צִעְרָא - לפי גודל הצער שאדם סובל בלימוד התורה וקיום מצוותיה - אַגְרָא - גודל השכר שיקבל:

ר' עובדיה מברטנורא
כב הפוך בה והפוך בה. בתורה: דכולה בה. שהכל תמצא בה: וסיב ובלה בה. גם עד זקנה ושיבה לא תעזבנה: ומינה לא תזוע שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אך ואלמוד חכמת יונית, שאין מותר ללמוד חכמת יונית אלא במקום שאסור להרהר בדברי תורה, כגון בבית המרחץ או בבית הכסא. כששאלו את ר' יהושע מהו ללמד אדם את בנו יונית, אמר להם ילמדנו בשעה שאינו לא יום ולא לילה, דהא כתיב והגית בו יומם ולילה: כג לפום צערא אגרא. כפי רוב הצער שאתה סובל בלמוד התורה ועשיית המצוות, כן יהיה שכרך מרובה:

פרק שישי

קנין תורה¹⁴⁶

שני חכמים בלשון המשנה. בְּרוּךְ הַמְּשִׁנֶה. המקום שִׁבְחָהּ בָּהֶם וּבְמִשְׁנֵתָם:

משנה א

רבי מאיר אומר: כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה לְשִׁמְיָהּ שעוסק בה משום שהקב"ה ציוה¹⁴⁷, זֹכֶה לְדַבְרֵי הַרְבֵּה מלבד אלה המנויים

ביאורים והרחבות

145. גרסינן בעירובין (נד, א - ב): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב (משלי כז, יח): "נוצר תאנה יאכל פריה", למה נמשלו דברי תורה כתאנה? מה תאנה זו כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם. אמר רבי שמואל בר נחמני: מאי דכתיב (שם ה, יט): "אילת אהבים ויעלת חן" וגו', למה נמשלו דברי תורה לאילת? לומר לך מה אילה רחמה צר וחביבה על בועלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה. "ויעלת חן" - שמעלת חן על לומדיה. "דדיה ירוך בכל עת" - למה נמשלו דברי תורה כדד? מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב, אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם.
146. כאמור במבוא לפירושו, פרק זה צורף למסכת אבות בזמן מאוחר, משום המנהג ללמוד פרקי אבות בבית הכנסת בשבתות שבין פסח לשבועות, בשביל להשלים בו את ששת השבתות ולהסמיכו לחג מתן תורה.
פרקנו כולל ברייתות העוסקות בשבח התורה ובמעלת העוסק בה (וזוהי משמעות הפתיחה "שני חכמים", כמו "תנו רבנן").
147. גרסינן בגמרא סוכה (מט, ב): ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב (משלי לא, כו): "פיה פתחה

בן בג בג

היה תנא קדמון, כנראה שחי בזמן הלל, כמאה שנה לפני החורבן. לדעת ה"תפארת ישראל" הוא יוחנן בן בג בג המוזכר במסכת קידושין (י, ב). כנ"ל לגבי בן הא הא. יש שסוברים שזה אותו תנא.

לקמן. ולא פירש מה הם הדברים, כי אי אפשר למוד אותם. **וְלֹא עוֹד** - בנוסף לדברים הרבים שאי אפשר למוד אותם, להלן דברים שכן אפשר למוד אותם **אֲלֵא שְׁכַל הָעוֹלָם כְּלוֹ פְּדָאֵי הוּא לֹו** - ראוי שיתקיים העולם בשבילו, שתכלית בריאת העולם היא התורה.

וְקָרָא רַע של הקב"ה, **אֶהוּב** על הקב"ה, **אוֹהֵב אֶת הַמָּקוֹם, אוֹהֵב אֶת הַפְּרִיּוֹת, מְשַׁמֵּחַ אֶת הַמָּקוֹם** שבזכותו ה' מיטיב לעולם, **מְשַׁמֵּחַ אֶת הַפְּרִיּוֹת** בחכמתו ובמעשיו, **וּמְלַבְּשֵׁתוּ** התורה **עֲנִיָּה וַיְרֹאָה, וּמְכַשְׂרֵתוּ לְהִיּוֹת צְדִיק** באמונתו וחסיד במעשיו **וַיִּשָּׂר** בליבו **וַנְּאָמֵן** בדיבורו, **וּמְרַחֲקֵתוּ מִן הַחֲטָא, וּמְקַרְבֵּתוּ לְיַדֵי זְכוּת, וַנְּהַיֵּן מִמָּוְנוּ** בני אדם **עֲצָה טוֹבָה וְתוֹשִׁיָּה** - התורה שמלמד, **בִּינָה** - העיון **וְגְבוּרָה** - המעשה, **שְׁנֵאָמַר** (משלי ת, יד): אומרת החכמה: **"לִי עֲצָה וְתוֹשִׁיָּה, אֲנִי בִּינָה לִי גְבוּרָה"**. **וְנוֹתַנְתָּ לֹו מְלָכוֹת וּמְשַׁלָּה** - שדבריו נשמעים **וְחֻקּוֹר דִּין** - שיודע לחקור הדין לאמיתו ולשפוט צדק, **וּמְגַלֵּין לֹו רְזֵי תוֹרָה** מן השמים, **וְנַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂי הַמַּתְגַּבֵּר וּכְנֹהֵר שְׁאִינוּ פּוֹסֵק** - מוסיף והולך בחכמתו.

ואף על פי שהוא מפורסם בחכמתו ובמידותיו, **וְהָיָה צְנוּעַ וְאָרְךְ רוּחַ** - סבלן, **וּמוֹחֵל עַל עֲלֻבוֹנוֹ, וּמְגַדְּלֵתוּ וּמְרוֹמְמֵתוּ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים** - מעל כל הבריאה¹⁴⁸:

ביאורים והרחבות

בחכמה ותורת חסד על לשונה", וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא תורה לשמה - זו היא תורה של חסד, שלא לשמה - זו היא תורה שאינה של חסד. איכא דאמרי: תורה ללמדה - זו היא תורה של חסד, שלא ללמדה - זו היא תורה שאינה של חסד. עוד גרסינן בפסחים (ג, ב): רבא רמי, כתיב (תהלים נז, יא): "כי גדול עד שמים חסדך", וכתיב (תהלים קח, ה): "כי גדול מעל שמים חסדך", הא כיצד? כאן בעושין לשמה וכאן בעושין שלא לשמה. וכדבר יהודה, דאמר רב יהודה אמר רב: לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אף על פי שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

148. **כתב רבי חיים ויטאל זצוק"ל בהקדמתו לספר עץ חיים**, וז"ל: ואמנם האנשים האלה מראים תימה וענוה באמרם כי כל עסקם בתורה הוא לשמה. והנה החכם הגדול התנא רבי מאיר ע"ה העיד עליהם שלא כך הוא, באומרם לשון כללות: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברי הרבה וכו', ומגלים לו רזי תורה ונעשה כנהר שאינו פוסק והולך, וכמעין המתגבר מאילו בלתי הצטרכו לטרוח ולעיין בה ולהוציא טיפין טיפין של מימי התורה מן הסלע, הנה זה יורה שאינו עוסק בתורה לשמה כהלכתה, **ומי זה האיש אשר לא יזלו עיניו דמעות בראותו**

המשנה הזאת ורואה חסרונו ופחיתותו.

עוד מצינו בגמרא תענית (ז, א): תניא, היה רבי בנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר (משלי ג, יח): "עץ חיים היא למחזיקים בה", ואומר (שם פסוק ח): "רפאות תהי לשרך", ואומר (שם ת, לה): "כי מִצְאֵי מצא חיים". וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, שנאמר (דברים לב, ב): "יערף כמטר לקחיי", ואין עריפה אלא הריגה שנאמר (שם כא, ד) "וערפו שם את העגלה בנחל".

משנה ב

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן יוֹיָכָן: בְּכָל יוֹם וַיּוֹם בֵּית קוֹל¹⁴⁹ יוֹצֵאת מִהַר חוֹרֵב הוּא הַר סִינִי, שָׁבוּ נִיתְנָה תוֹרָה וּמִכְרָזָת וְאוֹמְרָת: אוֹי לָהֶם לְבָרִיּוֹת מְעַלְבֹנָה שֶׁל תוֹרָה הוּאִיל וְאִינָם עוֹסְקִים בָּהּ. שֶׁכָּל מִי שֶׁאִינוֹ עוֹסֵק בַּתוֹרָה נִקְרָא נְזוּף, שֶׁנֶּאֱמָר (משלי יא, כב): כִּמוֹ "נָזַם זֶהָב בְּאֵף חֲזִיר כִּךְ הִיא אִשָּׁה יִפָּה וְסָרַת טָעָם" וּמִשָּׁל הוּא לְאָדָם הַיּוֹדֵעַ תוֹרָה וּמִזְנִיחַ אֶת לִימוּדָהּ, כִּאִשָּׁה שֶׁמְנוּוֹלֶת אֶת יוֹפֶיהָ. וְאוֹמָר (שמות לב, טז): "וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה וְהַמְכַתֵּב מִכְתָּב אֱלֹהִים הוּא חֲרוֹת עַל הַלְּחָת", אֵל תִּקְרָא חֲרוֹת אֵלָּא חֲרוֹת, שֶׁאֵין לָךְ בֶּן חוֹרֵן מִיֵּצֵר הָרַע וְתַאוּוֹת לִיבּוֹ אֵלָּא מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תוֹרָה. וְכָל מִי שֶׁעוֹסֵק בַּתוֹרָה תְּדַיר - הֲרֵי זֶה מוֹתְעֵלָה, שֶׁנֶּאֱמָר (במדבר כא, יט): "וּמִפְתָּנָה - קִיבַל אֶת הַתּוֹרָה בְּמִתְנָה נִחְלִיאֵל - ה' הוּא נִחַלְתּוּ, וּמִנְחֵלִיאֵל אַחַר כֵּךְ עוֹלָה לְבָמוֹת" - לַגְּדוּלָה¹⁵⁰:

ביאורים והרחבות

149. פירושו: למושג "בת קול" יש שתי משמעויות, האחת כפשוטה, קול שיצא על פלוני או אלמוני שהוא כך וכך, וכך, כי הא דתנן במשנה יבמות (פרק טז, ו): מעידין לאור הגר ולאור הלכה, ומשאין על פי בת קול. מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר: איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם, והשאו את אשתו. והשניה, בת קול מן השמים, כעין נבואה, כי הא דגרסינן ביומא (ט, ב): כדתניא משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח הקודש מישראל ועדיין היו משתמשי בבת קול. וכן מצינו בגמרא בברכות (סא, ב): בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה... והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים... היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד, יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד. וכן כשיצאו רבי שמעון בר יוחאי ובנו מהמערה, גרסינן בשבת (לג, ב): כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף, יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם?! חזרו למערתכם! וכן במחלוקת בית הלל ובית שמאי, גרסינן בעירובין (יג, ב): אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו, יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל. וכן מצינו בתענית (כה, ב): מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה, ירד רבי עקיבא אחריו ואמר: אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו למענך רחם עלינו, וירדו גשמים. הוּו מַרְנִי רַבֵּן, יִצְתָה בַת קוֹל וְאָמְרָה: לֹא מִפְּנֵי שְׁזָה גְדוֹל מְזָה, אֲלֵא שְׁזָה מַעְבִּיר עַל מְדוּתוֹ זֶה אֵינוֹ מַעְבִּיר עַל מְדוּתוֹ. וְכֵן עוֹד בְּהַרְבֵּה מִקּוֹמוֹת בְּתַלְמוּד וְאֵין כָּאֵן מִקּוֹם לְהַאֲרִיךְ.

150. גרסינן בגמרא עירובין (נד, א): ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב (שמות לא, יח): "לוחות אבן?"

רבי יהושע בן לוי

אמורא בדור ראשון לאמוראי ארץ ישראל, למד תורה מבר קפרא ומרבי יהודה בן פדיה. היה תושב לוד. יחד עם חבירו רבי חנינא בר חמא ייצגו את הישוב היהודי וצרכיו בפני השלטונות. היה חכם גדול באגדה ולכן היה מפורסם אצל בני דורו כבקי באגדה. יחס של מסתורין וסוד אפפו את דמותו, אליהו הנביא היה רגיל אצלו, מסופר שנפגש עם המשיח (סנהדרין צח, א),

משנה ג

הַלּוֹמֵד מִחֵבְרוֹ פֶּרֶק אֶחָד, אוֹ הֶלְכָה אֶחָת, אוֹ פְּסוּק אֶחָד, אוֹ דְבוּר אֶחָד, אוֹ אֶפִּילוּ אוֹת אֶחָת - צָרִיךְ לְנַהֵג בּוֹ כְּבוֹד, שֶׁפֶן מְצִינֵנוּ בְּדוֹד מְלֻךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא לָמַד מֵאַחִיתוּפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלֶבֶד - א. ללמוד בחברותא. ב. להיכנס לבית המדרש במורא, וּקְרָאוּ רַבּוֹ אֱלוֹפוֹ וּמִדְעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים נה, יד): "וְאַתָּה אֲנֹשׁ פְּעָרְכִי אֱלוֹפִי וּמִדְעִי". וְהֵלֵא דְבָרִים קָל וְחֹמֶר: וּמָזָה דְּוֹד מְלֻךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאַחִיתוּפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בְּלֶבֶד - קְרָאוּ רַבּוֹ אֱלוֹפוֹ וּמִדְעוֹ¹⁵¹, הַלּוֹמֵד מִחֵבְרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הֶלְכָה

ביאורים והרחבות

אם אדם משים עצמו את לחייו כאבן זו שאינה נמחית (מפני דריסת בני אדם, כך לחייו אינם נלאין מלחזר על למודו וללמד אחרים. רש"י) - תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו - אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב (שם לב, טז): "חרות על הלוחות?" אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר: אין כל אומה ולשון שולטת בהן, שנאמר "חרות" - אל תיקרי חרות אלא חירות. אמר רב מתנה: מאי דכתיב (במדבר כא, יח): "וממדבר מתנה?" **אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו - תלמודו מתקיים בידו**, ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו... מאי דכתיב: "וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא?" אמר ליה: **אם אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו - תורה ניתנה לו במתנה, וכיון שניתנה לו במתנה - נחלו אל, שנאמר: "וממתנה נחליאל", וכיון שנחלו אל - עולה לגדולה**, שנאמר: "ומנחליאל במות". ואם מגיס לבו - הקדוש ברוך הוא משפילו, שנאמר: "ומבמות הגיא", ואם חוזר בו, הקדוש ברוך הוא מגביהו, שנאמר (ישעיה מ, ד): "כל גיא ינשא".

אמר רב הונא: מאי דכתיב (תהלים סא, יח): "חִיְתָךְ יִשְׁבוּ בְּהַ תְּכִין בְּטוֹבְתָךְ לַעֲנֵי אֱלֹהִים?" אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת, ואיכא דאמרי: שמסרחת ואוכלת - תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו - אין תלמודו מתקיים בידו, ואם עושה כן, הקדוש ברוך הוא עושה לו סעודה בעצמו, שנאמר: "תכין בטובתך לעני אלהים".

151. **מי היה אחיתופל? הנה אחיתופל היה אבי אביה של בת שבע אשת דוד**, שנאמר בגבורי דוד (שמואל ב כג, לד): "אליעם בן אחיתופל הגילונו", והנה בת שבע היתה בת אליעם כאמרו (שם יא, ג): "הלא זאת בת שבע בת אליעם". הוא היה חכם גדול מאד ויועץ לדוד המלך, הוא נמנה בין קבוצת השרים הבכירים אשר לדוד, כדגרסינן בברכות (ג, ב): **מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים**. אמר רב יוסף: מאי קרא? "ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו ואביתר ושר צבא למלך יואב" (דברי הימים א כז, לא). **אחיתופל - זה יועץ**, וכן הוא אומר (שמואל ב טז, כג): "ועצת אֶחֱתִיפֶל אשר יעץ בימים ההם, כאשר ישאל איש בדבר האלהים". בחכמתו הרבה ידע לשאול שלש מאות קושיות במגדל הפורח באויר (ראה חגיגה טו, ב), ולהשתמש בשם המפורש (ראה סוכה נג, ב). בזמן שמרד אבשלום באביו, עזב אחיתופל את דוד המלך והצטרף לאבשלום. חז"ל (ברכות יז, ב) התייחסו לבגידה זו, ודרשו: "אין פרץ" - שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל. ופירשו

ושנכנס חי לגן עדן ולא טעם טעם מיתה. מוזכר פעמיים במשנה, כאן ובסוף הש"ס בעוקצין. הוא האמורא היחיד המובא במשנה.

אָחַת או פְּסוּק אָחַד או דְּבוּר אָחַד או אֶפְּלוּ אוֹת אָחַת - עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה שְׁצָרִיד לְנֶהֱג בּו כְּבוֹד.

וְאִין כְּבוֹד בא לאדם אֶלָּא על עסקו בתורה, שְׁנַאָמַר (משלי ג, לה): "כְּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ", (משלי כח, י): "וְתַמְיָמִים יִנְחָלוּ טוֹב", וְאִין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה, שְׁנַאָמַר (משלי ד, ב): "כִּי לָקַח טוֹב נִתְּתִי לָכֶם תּוֹרַתִי אֵל תַּעֲזֹבוּ":

משנה ד

כִּד הִיא דְרָבָה שֶׁל תוֹרָה: פֶּת בְּמִלַּח תֹּאכַל, וּמַיִם בְּמִשׁוּבָה - מִידָה קִטְנָה תִשְׁתֶּה, וְעַל הָאָרֶץ תִּישֶׁן, וְחַיִּי צַעַר תִּחְיֶה, וְאָף עַל פִּי כֵן וּבַתּוֹרָה אַתָּה עֹמֵל. אִם אַתָּה עֹשֶׂה בֵּן, (תהלים קכח, ב) "אֲשֶׁרִיד וְטוֹב לָךְ": אֲשֶׁרִיד - בְּעוֹלָם הַיָּד, וְטוֹב לָךְ - לְעוֹלָם הַבָּא¹⁵²:

משנה ה

אֵל תִּבְקַשׁ גְּדֻלָּה - שֶׁרָרָה לְעַצְמָךְ, וְאַל תִּחְמוֹד כְּבוֹד בְּזָכוֹת תּוֹרָתְךָ. יוֹתֵר מִלְּמוֹדֶךָ עֹשֶׂה - שִׁיחֵיו מַעֲשֵׂיךָ מְרֻבִּים מִחֲכַמְתֶּךָ; וְאַל תִּתְאַוֶּה לְשִׁלְחָנֶם שֶׁל

ביאורים והרחבות

התוספות: פרץ זה אחיתופל, שפרץ פרצה במלכות בית דוד. כל ימיו היו שלשים ושלש **שנים**, כדמצינו בגמרא סנהדרין (קו, ב- קז, א): ואמר רבי יוחנן: דואג ואחיתופל לא חצו ימיהם. תניא נמי הכי: (תהלים נה, כד) "אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם" - כל שנותיו של דואג לא היו אלא שלשים וארבע, ושל אחיתופל אינן אלא שלשים ושלש. ואמר רבי יוחנן: בתחילה קרא דוד לאחיתופל רבו, ולבסוף קראו חברו, ולבסוף קראו תלמידו. בתחילה קראו רבו: "ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי" (שם פסוק יד), ולבסוף קראו חברו: "אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש" (שם פסוק טו), ולבסוף קראו תלמידו: "גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב" (שם מא, י).

שני הדברים שלמד דוד מאחיתופל מובאים בפירוש רבינו עובדיה מברטנורא, וז"ל: לפי שמצאו אחיתופל לדוד שהיה יושב ועוסק יחידי בתורה, אמר לו: למה אתה עוסק בתורה יחידי, והלא כבר נאמר (ירמיה נ, לו): "חרב אָל הבדים ונאלו"? שוב פעם אחרת מצאו שהיה נכנס לבית המדרש בקומה זקופה, אמר לו: והלא כבר נאמר שצריך לו לאדם ליכנס שם במורא, כדי שתהא אימת שמים עליו. ויש אומרים: שהיה נכנס לבית המדרש יחידי, ואמר לו: "בבית אלהים נהלך ברגש" כתיב (תהלים נה, טו), שחייב אדם ליכנס שם בקבוץ עם, לפי שנאמר (משלי יד, כח) "ברוב עם הדרת מלך".

152. שמעתי מפי חמי הרה"ג המקובל האלהי רבי מאיר יהודה גץ זצוק"ל, שתחילת הדרך בלימוד התורה קשה ומלאה נסיונות, אך אחריתה תשגה מאד. ובזה תיושב הקושיה על מה שאמר "אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא", מילא עולם הבא, אך איזה עולם הזה אם פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה?! לכן תירץ שבתחילה יש קשיים, כדמצינו אצל הלל הזקן ורבי עקיבא, אך משעלו לנשיאות בודאי הוא שזכו גם בעולם הזה. וכדברים אלה כתב רש"י על הפסוק (שמות יט, ה): "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים", וז"ל: אם עתה תקבלו עליכם - יערב לכם מכאן ואילך, שכל התחלות קשות.

שְׂרִים שאוכלים מעדנים ומשמנים, **שִׁשְׁלֶחֶןֶךָ** לפני ה', ולכן הוא **גְּדוֹל מִשְׁלֶחֶנָם**¹⁵³ ו**כְּתָרְךָ** - כתר תורה גדול מכתרם כתר מלכות; ו**נְאֻמָּן הוּא בַעַל מְלֹאכְתְּךָ** שציון לעמול בתורה **שִׁישְׁלָם לְךָ שְׂכָר פְּעֻלְתְּךָ** כפי רוב עמלך, וסוף הכבוד לבוא:

משנה ו

גְּדוֹלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַכְּהֻנָּה וּמִן הַמְּלָכוּת, שֶׁהַמְּלָכוּת נִקְנִית בְּשִׁלְשִׁים מַעְלֹת והן הזכויות שיש למלך מפאת מעלת השררה, **וְהַכְּהֻנָּה בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע** מתנות כהונה, **וְהַתוֹרָה נִקְנִית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה דְּבָרִים**¹⁵⁴ ואלו הן:
בְּתַלְמוּד - לימוד מתוך שקידה והתמדה, **בְּשִׁמְיעַת הָאָזֶן** - שיקשיב היטב לדברי רבותיו, **בְּעֲרִיכַת שְׂפָתָיִם** - שיחזור על לימודו בקול עד שיהיו הדברים ערוכים

ביאורים והרחבות

153. **פירוש:** השלחן מרמז על השכר הגדול שיקבל האדם לעתיד לבוא, כפי שמצינו במעשה דרבי חנינא בן דוסא בגמרא תענית (כה, א): אמרה ליה דביתהו (אמרה לו אשתו של רבי חנינא בן דוסא): עד אימת ניזיל ונצטער כולי האי? אמר לה: מאי נעביד? (אמרה לו): בעי רחמי דניתבו לך מידי (משהו), בעא רחמי, יצתה כמין פיסת יד ויהבו ליה חד כרעא דפתורא דדהבא (נתנו לו רגל אחת של שלחן מזהב). חזיא (אשתו) בחלמא: עתידי צדיקי דאכלי אפתורא דדהבא דאית ליה תלת כרעי (שלוש רגלים), ואיהו (רבי חנינא בעלה) אפתורא דתרי כרעי (שתי רגלים). אמר לה: ניחא לך דמיכל אכלי כולי עלמא אפתורא דמשלם ואנן אפתורא דמחסר? אמרה ליה: ומאי נעביד? בעי רחמי דנשקלינהו מינך, בעי רחמי זשקלוהו. תנא: גדול היה נס אחרון יותר מן הראשון, דגמירי: דמיהב יהבי, מישקל לא שקלי (שמן השמים נותנים לאדם אבל לא נוטלים ממנו).

154. **כתב הרמב"ם ע"ה בהל' תלמוד תורה (פרק ג, א - ב): בשלושה כתרים נכתרו ישראל - כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות. כתר כהונה - זכה בו אהרן, שנאמר (במדבר כה, יג): "והייתה לו ולזרעו אחריו, ברית כהונת עולם". כתר מלכות - זכה בו דוד, שנאמר (תהלים פט, לו): "זרעו לעולם יהיה וכיסאו כשמש נגדי". כתר תורה - הרי מונח ועומד ומוכן לכל, שנאמר (דברים לג, ד): "מורשה, קהילת יעקב" - כל מי שירצה יבוא ויטול. שמא תאמר, שאותן הכתרים גדולים מכתר תורה? הרי הוא אומר (משלי ח, טו - טז): "בי, מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק. בי, שרים ישרו". הא למדת, שכתר תורה גדול מכתר כהונה וכתר מלכות. אמרו חכמים: ממזר תלמיד חכמים קודם לכהן גדול עם הארץ, שנאמר (משלי ג, ט): "יקרה היא מפנינים" - יקרה היא מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים.**

פירוש רבינו אור החיים הקדוש על הפסוק (במדבר יט, ב) "זאת חוקת התורה", וז"ל: שכל מצות התורה הם שכליות ושמעיות. שכליות - שהשכל מחייבם, כגון כבוד אב ואם, גניבה, גזילה, אונאה, רציחה, וכדומה. שמעיות - שבת, כי בו שבת הבורא, יום טוב, על הנס שנעשה לנו בהם, עבודה זרה, שלא לעבוד זולת אלהינו, כי הוא המוציא אותנו וגו' וכדומה לזה, וזה הוא טעם הנגלה. ואין לך מצוה ומצוה שאין בה עוד סודות נעלמים, הנגלים למשה, ולאדם ראוי המשיג לקנות קנין התורה במ"ח דברים השנויים במשנת חסידים (אבות פרק ו), שאז מגלין לו רזי תורה שגילה ה' למשה מסיני, ומשה גם כן גילה לישראל בני דורו סודות הנסתרים וטעמי המצות ויסוד כל דבר.

על שפתיו בלא גמגום¹⁵⁵, **בְּבִינַת הַלֵּב** - שיתבונן בדברים שהוא לומד מתוך תשומת לב יתירה, **בְּאִימָה** - שתהא אימת רבו עליו¹⁵⁶, **בְּיִרְאָה** - שילמד מתוך יראת שמים¹⁵⁷, **בְּעִנְיָה**¹⁵⁸, **בְּשִׁמְחָה**¹⁵⁹, **בְּטַהֲרָה**¹⁶⁰, **בְּשִׁמוּשׁ חֻכְמִים** שכן

ביאורים והרחבות

155. גרסינן בעירובין (נג, ב - נד, א): ברוריה אשכחתייה לההוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישה, בטשה ביה (בעטה בו. רש"י) אמרה ליה: לא כך כתוב (שמואל ב כג, ה): **"ערוכה בכל ושמורה!?"** אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך - משתמרת, ואם לאו - אינה משתמרת! תנא, תלמיד אחד היה לרבי אליעזר שהיה שונה בלחש, לאחר שלש שנים שכח תלמודו... אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא! פתח פומיך קרי, פתח פומיך תני, כי היכי דתתקיים בך ותוריק חיי (שתאריך ימים. רש"י), שנאמר (משלי ז, כב): **"כי חיים הם לְמַצְאֵיהֶם ולכל בשרו מרפא"** - אל תקרי למצאיהם, אלא למוציאיהם בפה... אמר רב אמרי: מאי דכתיב (שם כב, יח): **"כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונן יחדיו על שפתיך"**? אימתי דברי תורה נעימים? בזמן שתשמרם בבטנך, ואימתי תשמרם בבטנך? בזמן שיכונן יחדיו על שפתיך (שאתה סודרן ומוציאן בפה ולא בגמגום ובלחישה. רש"י). רבי זירא אמר מהכא (שם טו, כג): **"שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב"** - אימתי שמחה לאיש? בזמן שמענה בפיו. רבי יצחק אמר מהכא (דברים ל, יד): **"כי קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשתו"** - אימתי קרוב אליך? בזמן שבפיו ובלבבך לעשותו. רבא אמר מהכא (תהלים כא, ג): **"תאות ליבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה"** - אימתי תאות ליבו נתת לו? בזמן שארשת שפתיו בל מנעת סלה (כשנתת בו דעת להוציא בשפתיו. רש"י).

156. גרסינן בגמרא ברכות (כב, א): דתנאי: **"הודעתם לבניך ולבני בניך"**, וכתבי בתריה **"יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב"** - מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע, אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע.

157. גרסינן בגמרא שבת (לא, א): אמר ריש לקיש: מאי דכתיב (ישעיה לג, ו): **"והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת"** וגו' **"אמונת"** - זה סדר זרעים, **"עתיך"** - זה סדר מועד, **"חוסן"** - זה סדר נשים, **"ישועות"** - זה סדר נזיקין, **"חכמת"** - זה סדר קדשים, **"ודעת"** - זה סדר טהרות, **ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו"** (היא עיקר החשוב בעיניו לאצור ולעשות סגולה לזכרון. רש"י).

אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין, אומרים לו: נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפריה ורביה? צפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר? ואפילו הכי, אי **"יראת ה' היא אוצרו"** - אין, אי לא - לא. משל לאדם שאמר לשלוחו: העלה לי כור חיטין לעלייה הלך והעלה לו, אמר לו: עירבת לי בהן קב חומטון? אמר לו: לאו, אמר לו: מוטב אם לא העליתה. ע"כ. נמצא שיראת ה' היא השער ללמוד תורה בבחינת דרך ארץ קדמה לתורה. וכן גרסינן בגמרא יומא (עב, ב): (שמות כה, יא) **"מבית ומחוץ תצפנו"** - אמר רבא: כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם. אביי ואיתימא רבה בר עולא אמר: נקרא נתעב, שנאמר (איוב טו, טז): **"אף כי נתעב ונאלח איש שְׁתָּה כמים עֲנֹלָה"**. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב (משלי יז, טז): **"למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין?"** אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהן יראת שמים. מכריז רבי ינאי: חבל על דלית ליה דרתא, ותרעא לדרתיה עביד (חבל על מי שאין לו חצר ועושה שער לחצר, ומשל הוא לאדם שעוסק בתורה ואין בו יראת שמים). אמר להו רבא לרבנן: במטותא מינייכו, לא תירתון תרתי גיהנם (אל תירשו שני גיהנם גם בעולם הזה - שהרי אתם עמלים בתורה לשוא, וגם בעולם הבא - כיון שאין לכם יראה). אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב (דברים ד, מד): **"וזאת**

אמרו: גדול שימושה יותר מלימודה, **בְּדַקְדוּק הַכְּרִים** - שלומד מחבריו לדקדק בדברים ששמע מרבו, **בְּפִלְפּוּל הַתְּלָמִידִים** שעל ידי קושיותיהם מתחדד שכלו ומתלבן לימודו¹⁶¹, **בְּיָשׁוּב הַדְּעָת**, **בְּמִקְרָא** - שיהא בקי בעשרים וארבעה ספרי התנ"ך, **בְּמִשְׁנֵה** שיהא בקי בה, שהיא יסוד ההלכה ותורה שבעל פה¹⁶², **בְּמַעוֹט סְחוּרָה**, **בְּמַעוֹט דְּרֶךְ אֶרֶץ** - מיעוט בעסקים ובמגע עם הבריות, **בְּמַעוֹט תַּעֲנוּג**

ביאורים והרחבות

התורה אשר שם משה? **זכה - נעשית לו סם חיים, לא זכה - נעשית לו סם מיתה.** והיינו דאמר רבא: דאומן לה - סמא דחייא (המאומן בה - בתורה, סם חיים היא לו), דלא אומן לה - סמא דמותא (מי שלא מאומן בה - סם מות היא לו). אמר רבי שמואל בר נחמני: רבי יונתן רמי, כתיב (תהלים יט, ט): "פקודי ה' ישרים משמחי לב", וכתיב (שם יח, לא): "אמרת ה' צרופה" (משמע חריפה כדרך הצורף המדקדק ובודק)? **זכה - משמחתו, לא זכה - צורפתו.** ריש לקיש אמר: מגופיה דקרא נפקא, זכה - צורפתו לחיים, לא זכה - צורפתו למיתה.

158. **כתב הרמב"ם** בהל' תלמוד תורה (ג, ט): **דברי תורה נמשלו כמים**, שנאמר (ישעיה נה, א): "הוי כל צמא לכו למים", לומר לך, מה המים אין מתכנסין במקום מדרון, אלא נזחלין מעליו ומתקבצין במקום אשכורן - **כך דברי תורה, אינן נמצאין בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב, אלא בדכא ושפל רוח**, שמתאבק בעפר רגלי החכמים, ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מליבו, ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חיוו אם לא היה לו מה יאכל, ושאר יומו ולילו, עוסק בתורה: 159. גרסינן בגמרא שבת (ל, ב): (קהלת ח, טו) "ושבחתי אני את השמחה" - שמחה של מצוה, (שם ב, ב) "ולשמחה מה זה עשה" זו שמחה שאינה של מצוה, ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, שנאמר (מלכים ב, ג, טו): "ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'", אמר רב יהודה וכן לדבר הלכה (צריך לפתוח במילי דבדיחותא ברישא. רש"י).

160. גרסינן ביומא (עב, ב): (תהלים יט, י) "יראת ה' טהורה עומדת לעד" - אמר רבי חנינא: זה הלומד תורה בטהרה. מאי היא? נושא אשה ואחר כך לומד תורה (שאז ניצול מהרהור עבירה). 161. גרסינן בתענית (ז, א): אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב (משלי כז, יז): "ברזל בברזל יחד"? לומר לך: **מה ברזל זה אחד מחדד את חבירו, אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה.** אמר רבה בר בר חנה: למה נמשלו דברי תורה כאש, שנאמר (ירמיה כג, כט): "הלא כה דברי כאש נאם ה'?" לומר לך: **מה אש אינו דולק יחידי, אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי.** והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא: מאי דכתיב (ירמיה ג, לו): "חרב אל הבדים ונואלו"? **חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה,** ולא עוד אלא שמטפשיין, שנאמר: "ונואלו", ולא עוד אלא שחוטאין, כתיב הכא "ונואלו" וכתיב התם (במדבר יב, יא): "אשר נואלנו ואשר חטאנו". ואיבעית אימא מהכא (ישעיה יט, ג): "נואלו שרי צען... התעו את מצרים". אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ, שנאמר (משלי ג, יח): "עץ חיים היא למחזיקים בה"? לומר לך: **מה עץ קטן מדליק את הגדול, אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים,** והיינו דאמר רבי חנינא: **הרבה למדתי מרבתי, ומחבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן.**

162. **נראה לי** ש"במשנה" הכוונה למה שאמרו בגמרא תענית (ז, ב - ב, ח, א): ריש לקיש אמר: אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו, שנאמר (קהלת י, י): "והוא לא פנים קלקל" (שקשה הוא לו מרוב קושיות בשביל משנתו שאינה סדורה לו ואינו זוכר

גופו, **בְּמַעוֹט שְׁנָה**¹⁶³, **בְּמַעוֹט שִׁיחָה** בענייני חולין, **בְּמַעוֹט שְׁחֹק**¹⁶⁴, **בְּאֶרְךְ אַפִּים** - שיתרחק מן הכעס, **בְּלֵב טוֹב** - שליבו פנוי מקנאה ושנאה, **בְּאִמוּנַת חֲכָמִים** - שמאמין בדברי חכמים, אף על פי שאינו משיגם בשכלו, **בְּקַבְּלַת הַיְסוּרִין** באהבה¹⁶⁵, **הַמְּכִיר אֶת מְקוֹמוֹ** - שידע מעלתו וחסרונו, שעל ידי זה יהיה ענו, ויתאמץ להרבות חכמה, **וְהַשְׂמִיחַ בְּחֶלְקוֹ**, **וְהַעוֹשֶׂה סֵיג לְדַבְּרָיו** - שזהיר הוא בדבריו, **וְאֵינוֹ מַחְזִיק טוֹבָה לְעַצְמוֹ** על שלמד הרבה תורה, **אָהוּב, אָהוּב אֶת הַמְּקוֹם, אָהוּב אֶת הַבְּרִיּוֹת, (אָהוּב אֶת הַצְּדָקוֹת), אָהוּב אֶת הַמַּיְשָׁרִים**

ביאורים והרחבות

מה כתיב בה, ולפיכך אינו יודע לפרק. אי נמי, שגורסה בטעות, פוטר על החיוב ומחייב על הפטור ומקשה עליה ממקום אחר. רש"י. מאי תקנתיה? ירבה בישיבה (שיסדרו בני הישיבה משנתם. רש"י) שנאמר שם: "וחילים יגבר". "ויתרון הכשיר חכמה" - כל שכן אם משנתו סדורה לו מעיקרא. כי הא דריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זמנין, כנגד ארבעים יום שניתנה תורה, ועייל לקמיה דרבי יוחנן (ללמוד גמרא). רב אדא בר אהבה מסדר מתניתיה עשרין וארבע זמנין כנגד תורה נביאים וכתובים, ועייל לקמיה דרבא. גרסינן בסנהדרין (מב, א): (משלי כד, ו) "כי בתחבולות תעשה לך מלחמה" - אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן: במי אתה מוצא מלחמתה של תורה? במי שיש בידו חבילות של משנה. קרי רב יוסף אנפשיה (משלי יד-ד): "ורב תבואות בכח שור". ופרש רש"י: מלחמתה של תורה. הוריותיה ולעמוד על בוריה ועל עיקרה, לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות וברייתות הרבה, **כי מהיכן יתגלה הסוד? אלא בבעל משניות הרבה**, שאם יצטרך לו טעם בכאן - ילמדנו מתוך משנה אחרת, או אם יקשה לו דבר על דבר - יבין מתוך משניות הרבה שבידו, הא מני פלוני היא ששמענוהו במקום אחר אומר כך.

163. **כתב הרמב"ם** בהל' תלמוד תורה (ג, יג): אף על פי שמצוה ללמוד ביום ובלילה, **אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה**, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה, **יזהר בכל לילותיו**, ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן, אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה.

164. **גרסינן בברכות** (לא, א): אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, שנאמר (תהלים קכו, ב): "אז ימלא שחוק פיני ולשונו רנה", אימתי? בזמן ש"יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה". אמרו עליו על ריש לקיש, שמימיו לא מלא שחוק פיו בעולם הזה, מכי שמעה מרבי יוחנן רביה.

נראה לי לדייק, שהתנא לא אסר שחוק כלל אלא אמר ב"מיעוט שחוק", וכן בגמרא אסרו לאדם שימלא שחוק פיו, היינו שתמיד יהיה בשחוק, וזה אסור, והרמז במילה "שימלא", אבל מעת לעת נראה דשרי. וכך כתב בעל תפארת ישראל על המשניות, דמילתא דבדיחותא מיעוטו יפה כדי לשמח הנפש ולהבריקה בחריצות וזכרון.

165. גרסינן בברכות (ה, א): אמר רב הונא: כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו מדכאו ביסורין, שנאמר (ישעיה נג, י): "וה' חפץ דכאו החלי". יכול אפילו לא קבלם מאהבה? תלמוד לומר (שם): "אם תשים אשם נפשו" - מה אשם לדעת אף יסורין לדעת. ואם קבלם מה שכרו? "יראה זרע יאריך ימים". ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו, שנאמר (שם): "וחפץ ה' בידו יצלח". פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא, **חד אמר: אלו הם יסורין של אהבה, כל שאין בהן בטול תורה, שנאמר** (תהלים צד, יב): **"אשרי הגבר אשר תיסרנוה ומתורתך תלמדנו". וחד אמר: אלו הן יסורין של אהבה, כל שאין בהן בטול תפלה, שנאמר** (שם סו, כ) **"ברוך אלהים**

- שבוחר תמיד ללכת בדרכי יושר, **אוֹהֵב אֶת הַתּוֹכְחוֹת, וּמִתְרַחֵק מִן הַכְּבוֹד**¹⁶⁶, **וְלֹא מֵאִס לְבוֹ בְּתַלְמוּדוֹ** - אינו מתגאה בלימודו, ומחזיק עצמו כקטן שבחכמים, **וְאֵינוֹ שָׂמֵחַ בְּהוֹרָאָה** על דרך שאמרו (יבמות קט, ב): "לעולם יראה דיין עצמו כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו", **נוֹשֵׂא בְעַל עִם חֵבְרוֹ** - שמשתתף בצערו, ועוזר לו בגופו ובממונו ובעצה טובה, **וּמִכְרִיעוֹ לְכַף זְכוּת** - שאם דעתו של חברו נוטה פעם להרע ופעם להיטיב, הרי הוא מטה את ליבו לעשיית הטוב, **וּמַעְמִידוֹ עַל הָאָמֶת** אם רואה שנכשל בהלכה, **וּמַעְמִידוֹ עַל הַשְּׁלוֹם** שאם יש ביניהם מחלוקת - היא לשם שמים. **וּמִתְיָשֵׁב לְבוֹ בְּתַלְמוּדוֹ** - לומד ביישוב הדעת, לא במהירות ודרך ארעי, **שׂוֹאֵל וּמְשִׁיב** - שאינו מקשה סתם אלא שואל לשם הבנת העניין, ואף משתדל בעצמו למצוא תשובות, **שׂוֹמֵעַ** את דברי אחרים ומוסיף עליהם נופך משלו, **הַלּוֹמֵד עַל מְנַת לְלַמֵּד וְהַלּוֹמֵד עַל מְנַת לַעֲשׂוֹת, הַמְּחַכִּים אֶת רַבּוֹ** בשאלות של טעם, **וְהַמְּכַוֵּן אֶת שְׂמוּעָתוֹ** שמעמיק להבין כוונת הדברים ששמע מפי רבותיו וליישבם זה עם זה, **וְהַאֲוִיר דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ. הָאֵ - הַרִי כְּבֵר לְמִדְתָּ, שְׂפָל הָאוֹמֵר דְּבַר בְּשֵׁם אוֹמְרוֹ מְבִיא גְאֻלָּה לְעוֹלָם, שְׁנַאֲמַר (אסתר ב, כב): "וְתֹאמַר אֶסְתֵּר לְמַלְךְ בְּשֵׁם מְרֹדֵכִי"**:

משנה ז

גְּדוּלָּה תוֹרָה! שְׁהִיא נוֹתֶנֶת חַיִּים לְעֹשֶׂיהָ בְּעוֹלָם הַזֶּה וּבְעוֹלָם הַבָּא, שְׁנַאֲמַר (משלי ד, כב): "כִּי חַיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם וְלִכְלֵל בְּשָׂרוֹ מִרְפָּא"¹⁶⁷,

ביאורים והרחבות

אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי. אמר להו רבי אבא בריה דרבי חייה בר אבא: הכי אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: אלו ואלו יסורין של אהבה הן, שנאמר (משלי ג, יב): "כי את אשר יאהב ה' יוכיח", אלא מה תלמוד לומר "ומתורתך תלמדנו"? אל תקרי תלמדנו (תלמד אותו) אלא תלמדנו (תלמד אותו) - דבר זה מתורתך תלמדנו (מתורתך אנו למדין אותו, כיצד?) קל וחומר משן ועין: מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה. והיינו דרבי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש: נאמר "ברית" במלח, ונאמר "ברית" ביסורין, נאמר ברית במלח, דכתיב (ויקרא ב, יג): "ולא תשבית מלח ברית", ונאמר ברית ביסורין, דכתיב (דברים כח, ט): "אלה דברי הברית" - מה ברית האמור במלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם.

166. גרסינן בעירובין (נה, א): רבא אמר: (דברים ל, יב) "לא בשמים היא" - לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים, ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. רבי יוחנן אמר: "לא בשמים היא" - לא תמצא בגסי רוח, "ולא מעבר לים היא" - לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים.

167. גרסינן בעירובין (נד, א): אמר רבי יהושע בן לוי: המהלך בדרך ואין עמו לוייה יעסוק בתורה, שנאמר (משלי א, ט): "כי לוית חן הם". **חש בראשו יעסוק בתורה**, שנאמר (שם): "כי

ואומר (שם ג, ח): "רפאות תהי לשרך" - לחולאים הפנימיים בדם ובמעיים שמקושרים בטבור (תפארת ישראל), וישקוי לעצמותיך", ואומר (שם ג, יח): "עץ חיים היא למחזיקים בה, ותמכה מאשר", ואומר (שם א, ט): "כי לנית חן הם לראשך, וענקים לגרתיך", ואומר (שם ד, ט): "תתן לראשך לנית חן, עטרת תפארת תמגנך", ואומר (שם ג, טז): "ארך ימים בימינה, בשמאולה עשר וכבוד", ואומר (שם ג, ב): "כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך".

משנה ח

רבי שמעון בן מנסיא* משום רבי שמעון בן יוחאי אומר: הנוי, והפח, והעושר, והכבוד, והחכמה, והזקנה, והשיבה, והבנים - נאה לצדיקים ונאה לעולם - כאשר כל אלו מצויים אצל הצדיקים, טוב להם וטוב לעולם, שנאמר (משלי טז, לא): "עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא" - כשילך אדם בדרך צדקה יזכה לעטרת תפארת שיבה, ואומר (שם יד, כד): "עטרת חכמים עשרם" - מכאן שהעושר יפה לחכמים, ואומר (שם יד, כד): "עטרת זקנים בני בנים - הרי בנים, ותפארת בנים אבותם" - התפארת והנוי של הבנים היא מאבותם, הרי הנוי, ואומר (שם כ, כט): "תפארת בחורים פחם והדר זקנים שיבה" - הרי הכח, שתפארת היא לבחורים שיעבדו את ה' בכל כוחם, ואומר (ישעיה כד, כג): "והפרה הלבנה ובושה החמה פי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים" - שבזמן ביאת המשיח כבוד ה' עלינו יזרח, ואז אור הלבנה והחמה לחושך ייחשב, ונגד זקניו כבוד" - ואז יכובדו הראויים להתכבד, והם הזקנים והחסידיים, הרי כבוד.

ביאורים והרחבות

לזית חן הם לראשך". **חש בגרונו** יעסוק בתורה, שנאמר (שם): "וענקים לגרתיך". **חש במעי** יעסוק בתורה, שנאמר (שם ג, ח): "רפאות תהי לשרך". **חש בעצמותיו** יעסוק בתורה, שנאמר (שם): "ושקוי לעצמותיך". **חש בכל גופו** יעסוק בתורה, שנאמר (שם ד, כב): "ולכל בשרו מרפא". אמר רב יהודה ברבי חייא: בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם, מדת בשר ודם אדם נותן סם לחבירו לזה יפה ולזה קשה (יפה לחולי זה וקשה לחולי זה. רש"י), אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, נתן תורה לישראל סם חיים לכל גופו, שנאמר: "ולכל בשרו מרפא".

רבי שמעון בן מנסיא

היה בן דורו של רבי יהודה הנשיא. הוא וחבירו רבי יוסי בן משולם, עמדו בראש החבורה שנקראו "עדה קדושה" (ראה ירשלמי פ"ב ה"ד).

רבי שמעון בן מנסיא אומר: אלו שבע מדות¹⁶⁸ שמנו חכמים לצדיקים, כלם נתקיימו ברבי יהודה הנשיא ובבניו:

משנה ט

אמר רבי יוסי בן קסמא*: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד, ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום.

אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה?

אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני.

אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו להיות לנו לרב ואני אתן לך

אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות?

אמרתי לו: בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות

שבועולם, איני דר אלא במקום תורה, לפי שבשעת פטירתו של אדם

אין מלווין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות,

אלא תורה ומעשים טובים בלבד¹⁶⁹, שנאמר (משלי ו, כב): "בהתהלךך

תנחה אותך, בשכבך תשמור עליך, והקיצות היא תשיחך". "בהתהלךך

תנחה אתך" - בעולם הזה - שהתורה מכוונת את האדם שלא יטעה בעולם

ביאורים והרחבות

168. כשתמנע תמצא שמונה מידות, לפיכך אין למנות את הנוי שהוא מידה כללית לכל המידות. חכמים מנו שבע מידות אלו, מפני שבהן יכול האדם להשתמש להרע או להטיב, ועל זה נאמר (הושע יד, י): "צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם".

169. למדנו במדרש קהלת רבה (פרשה ה, כא): תני בשם רבי מאיר: כשאדם בא לעולם ידיו הן קפוצות, כלומר, כל העולם כולו שלי הוא, אני נוחלו, וכשהוא נפטר מן העולם ידיו הן פשוטות, כלומר, לא נחלתי מן העולם הזה כלום, שכן שלמה אומר (קהלת ה, יד) "כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה" וגו'.

רבי יוסי בן קסמא

תנא בדור השלישי, בן דורו של רבי חנינא בן תרדיון, חי בתקופת מרד בר כוכבא, היה נחשב בין המתונים שדרשו לא למרוד במלכות, ומכאן שגם חכמי רומי כיבדוהו. בגמרא עבודה זרה (יח, א) מסופר: כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו, אמר לו: חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו, ואבדה את טוביו ועדיין היא קיימת, ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה, ומקהיל קהלות ברבים, וספר מונח לך בחיקך? אמר לו: מן השמים ירחמו. אמר לו: אני אומר לך דברים של טעם, ואתה אומר לי מן השמים ירחמו? תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש. אמר לו: רבי, מה אני לחיי העולם הבא? אמר לו: כלום מעשה בא לידך? אמר לו: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים. אמר לו: אם כן מחלקך יהי חלקי, ומגורלך יהי גורלי. אמרו, לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קיסמא, והלכו כל גדולי רומי לקברו והספידוהו הספד גדול.

הזה "בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמָר עֲלֶיךָ" - בְּקֶבֶךָ להגן מפני הרימה¹⁷⁰, "וְהִקְיָצוֹת הֵיא תְּשִׁיחֶךָ" - תגלה לך סודותיה - לְעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן פְּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (תהלים קיט, עב): "טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלֹפֵי זָהָב וְכֶסֶף". וְאוֹמֵר (חגי ב, ח): "לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם ה' צְבָאוֹת" ואם ירצה ה' יתן לי מכספו ומזהבו בכל מקום שאהיה, ואיני צריך לעזוב מקום תורה בשביל כסף וזהב:

משנה י

חֲמִשָּׁה קִנְיָנִים מִיּוֹחַדִּים קָנָה לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, וְאֵלוּ הֵן: תוֹרָה קָנָן אֶחָד, שָׁמַיִם וָאָרֶץ קָנָן אֶחָד, אֲבֵרָהֶם קָנָן אֶחָד, וְיִשְׂרָאֵל קָנָן אֶחָד, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קָנָן אֶחָד. תוֹרָה קָנָן אֶחָד, מִנֵּי? דְּכֵתִיב (משלי ת, כב): "ה' קָנָןִי רֵאשִׁית דְּרַפּוֹ קָדָם מִפְּעֻלָּיו מֵאֵז" כִּי אומרת התורה, שהיתה קניינו של הקב"ה קודם שנברא העולם. שָׁמַיִם וָאָרֶץ קָנָן אֶחָד, מִנֵּי? דְּכֵתִיב (ישעיה סו, א): "כֹּה אָמַר ה' הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הַדָּם רַגְלִי, אִי זֶה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנֶנּוּ לִי וְאִי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי" מכאן שקנין חשוב הם לו, מאחר שבחר בהם להיות לו כביכול לכסא ולהדום, וְאוֹמֵר (תהילים קד, כד): "מִזֶּה רִבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה' כָּלֵם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ, מְלֹאָה הָאָרֶץ קִנְיָנְךָ" - הארץ שהיא קניינך מלאה את מעשיך שעשית בחכמה. ואם הארץ שהיא הדום רגליו נקראת קניין, כל שכן השמים שהם הכסא. אֲבֵרָהֶם קָנָן אֶחָד, מִנֵּי? דְּכֵתִיב (בראשית יד, יט): "וַיִּבְרָכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אֲבָרָם לְאֵל עֲלִיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ" - כוונת הכתוב לספר בשבח אברהם

ביאורים והרחבות

170. גרסינן בכתובות (קד, א): בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהייתי אפילו באצבע קטנה, יהי רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתי. יצתה בת קול ואמרה: "יבא שלום ינוחו על משכבותם" (ישעיה נז, ב). "על משכבך" מיבעי ליה? מסייע ליה לרבי חייא בר גמדה, דאמר רבי חייא בר גמדה אמר רבי יוסי בן שאול: בשעה שהצדיק נפטר מן העולם, אומרים מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, צדיק פלוני בא, אומר להם: יבואו צדיקים ויצאו לקראתו, ואומרים לו: יבא בשלום ינוחו על משכבותם. אמר רבי אלעזר: בשעה שהצדיק נפטר מן העולם שלש כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו, אחת אומרת לו: "בא בשלום", ואחת אומרת: "הולך נכחו", ואחת אומרת לו: "יבא שלום ינוחו על משכבותם". בשעה שהרשע נאבד מן העולם שלש כיתות של מלאכי חבלה יוצאות לקראתו, אחת אומרת: (ישעיה מח, כב) "אין שלום אמר ה' לרשעים", ואחת אומרת לו: (שם נ, יא) "למעצבה ישכב", ואחת אומרת לו: (יחזקאל לב, יט) "רָדָה וְהִשְׁכְּבָה אֶת עַרְלִים".

שבשבילו נבראו שמים וארץ, ומאחר שהשמים והארץ הם קניינו של הקב"ה, כל שכן אברהם שבשבילו הם נבראו, שהוא קניינו של ה'.

יִשְׂרָאֵל קִנְיָן אֶחָד, מִנֵּיִן? דְּכַתִּיב (שמות טו, טז): "עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ ה' עַד יַעֲבֹר עִם זֶה קִנְיָתְךָ", וְאוֹמֵר (תהילים טז, ג): "לְקַדוֹשִׁים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַמָּה - יִשְׂרָאֵל שִׁנְקֵרְאוּ קְדוֹשִׁים ("גוי קדוש") שֶׁהֵם שׁוֹכְנֵי אֶרֶץ, וְאֵדִירִי כָּל חֶפְצֵי בָּם" - משמע שהם חביבים לה' וחפץ בם (תפארת ישראל).

בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיָן אֶחָד, מִנֵּיִן? דְּכַתִּיב (שמות טו, טז): "מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כִּוְנָנוּ וְדִירָךְ" - לעומת שאר מעשה בראשית שנבראו בציווי - "יהי רקיע", "יהי אור", בית המקדש נברא בכוונה מיוחדת, שכביכול נברא בידיו יתברך, מפני שזה היה תכלית הכל (תפארת ישראל). **וְאוֹמֵר (תהילים עח, נד): "וַיָּבִיֵאם אֵל גְּבוּל קְדָשׁוֹ הַר זֶה קִנְיָתָה יְמִינוּ"**:

משנה יא

כָּל מָה שֶׁבְּרָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ - לֹא רַק חֲמֵשֶׁת הַקְּנִיּוּנִים שֶׁנִּמְנוּ בְּמִשְׁנֵי הַקּוּדְמָת, אֲלֵא אֵת כֹּל הַבְּרִיאָה - לֹא בְּרָאוּ אֱלֹהִים לְכַבֹּדוֹ כִּי כֹלָם יַעֲיִדוּ עַל גְּדוּלְתוֹ וְרוֹמְמוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מג, ז): "כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וְלְכַבֹּדִי בְּרָאתִי וַיִּצְרַתִּי אִף עֲשִׂיתִיו", וְאוֹמֵר (שמות טו, יח): "ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד":

¹⁷¹רַבִּי חֲנִינְיָא בֶן עֲקִישָׁי אָמַר: רְצָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְזַכּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ הִרְבֵּה לָהֶם תּוֹרָה וּמִצְוֹת¹⁷², שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מב, כא): "ה' חֶפֶץ לְמַעַן אֲדַקּוּ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיֵּאדִיר":

סליק מסכת אבות

ביאורים והרחבות

171. מאמר זה אינו מן הברייתא, אלא משנה היא בסוף מסכת מכות, ולפי שיש בה סיום נאה נהגו העם לאומרה בסוף כל פרק ופרק מפרקי אבות.

172. גרסינן בגמרא מכות (כג, ב- כד, א): **דרש רבי שמלאי: שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה, ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם.** אמר רב המנונא: מאי קרא? "תורה צוה לנו משה מורשה" - "תורה" בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי, (אותן שמענו מפי משה עצמו, הוסף על כך) "אנכי ו"לא יהיה לך" מפי הגבורה שמענום (בסך הכל תרי"ג מצוות).